Чыла эллаcе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

АДРЕС: Йошкар-Ола, Маговский урем, 45, „Ямде лий" редакций.

Снимкыште: СССР Верховный Советын депутатше-шамыч. Шола гыч пурлашке: В Колтан, Г. Мазис, П. Гаденок, М. Хорунжийс (Латвийский ССР).

Фото А. Грибовскийын.

СССР Верховный Советын кандашымше Сессийже петырнен

1941 ийлан Советский Социалистический Республика - шамыч Союзын Государственный бюджетшым пенгыдемдымаш да СССР-ын 1939 ийсе Государственный бюджетын шуктымо нерген докладыштыже СССР Финансе калык комиссар **А. Г. Зверев** йолташ теве мо нерген ойлен:

1941 ийлан бюджет доход шотышто—216,2 миллиард тенге да расход шотышто—215,4 миллиард тенге лийын шога. Государственный бюджетын доходшо ик ийыште гына 21,4 процентлан кугемеш. Тиде элысе кушшо калык озанлыкын, культурный строительствын да оборонын кӱлешыштым финансироватлаш йӧным пуа.

26 февральыште Союз Советыште да Национальность-шамыч Советыште шке заседанийлаштышт бюджетный комиссийын содокладыштым колыштыныт. Варажым кок палатыштат Государственный бюджет нерген доклад почеш прений тӱҥалын.

27 февральыште Союз Советыште да Национальность-шамыч Советыште 1941 ийлан СССР-ын Государственный бюджетше нерген докладым обсуждатлымаш лийын.

Чыла депутат-шамыч Государственный бюджетын проектшым поддерживатленыт.

Эл оборонын кӱлешыжлан 70 миллиардат 900 миллион тенгем ойырмо нерген правительствын предложенийжым депутат-шамыч кугу куанымаш дене вашлийыныт.

Эл оборонным, Иошкар Армий ден Военно-Морской Флотын боевой куатшым умбакыжат пенгыдемдашлан виктарыме, правительствын мероприятийже-шамычым депутат Форш Молдавский калык лӱм дене шокшын саламлен.

Литовский, Латвийский, Эстонский ССР гыч депутат-шамыч ончычсо йӧсӧ илышыштым да кызытсе кузе пеледалт кушмышт нерген ойленыт.

Литваште, Латвийыште да Эстонийыште йоча-шамычлан, кугуен-шамычлан у школа, клуб, больница, санаторий, ясле-шамычым да молымат шуко ыштыме.

28 февральыште кок палатыштат прений каен шоген.

1 мартыште прений пытен. Тиддеч вара **А. Зверев** заключительный мутым ойлен.

Пытартышлан сессий кокымшо вопросым — сессий-шамыч кокла жапыште приниматлыме да Верховный Советын пенгыдемдышаш, СССР Верховный Совет Президиумын Указше-шамычым пенгыдемдымашке кусна. Тиде вопрос дене докладым кок палатыштат СССР Верховный Совет Президиумын Секретарьже депутат **А. Ф. Горкин** ыштен. **Горкинын** лудын пумо указ-шамычым ик йӱк дене пенгыдемденыт. Кок палатыштат СССР Верховный Совет Президиум председательын заместительыштлан Ф. Г. Бровко, Ю. И. Палецкис, А. М. Киркенштейн да И. Я. Варес йолташ-шамычым ик йӱк дене сайленыт. Тидын дене сессий шке пашажым пытарен.

ВЛКСМ ЦК-ште

Пионер ден тунемше-шамычын самырык вольыкым шефыш налме пашашт нерген

Тӱжем дене пионер ден тунемше-шамыч самырык вольыкым ончат, тыге нуно колхоз-шамычлан кугу пайдам кондат. Тиде кӱлешан пашашке ялысе моло йоча-шамычат ушнышт манын тыршаш кӱлеш. ВЛКСМ ЦК верласе комсомольский комитет-шамычлан земельный орган-шамыч дене пырля колхозлаште 1941 ийын 1 гыч 18 май марте самырык животновод-шамычын пашаштым общественный ончымашым эртараш рекомендоватлен. Тиде кече-шамыч гыч ик кечыжке йоча-шамыч шефыш налме шке вольыкыштым ончымашке луктыт, да тунам могай результатыш шумо чыла раш лиеш.

1941 ийын 1 июньлан союзный республикыласе комсомолын чыла Центральный комитетше-шамыч, краевой да областной комитет-шамыч Наркомземын органже-шамыч дене пырля ВЛКСМ ЦК-шке Всесоюзный ял озанлык выставкыш колташ премироватлыме самырык животновод-шамычын фамилийыштым увертарат.

Чыла самырык животновод-шамыч шеф паша дене учетный карточкым ыштышаш улыт.

Йошкар-Оласе 9 № школын 7-ше „А" классыштыже тунемше **Сережа Афанасьев** Всесоюзный ял озанлык выставкыште участвоватлашлан детекторный радиоприемникым ышта.

Фото С. **Чуршуковын.**

ВЕЛИКИЙ РУШ ЙЫЛМЫМ САЙЫН ДА ОТЛИЧНО ТУНЕМЗА

Руш йылме тӱняште ик ончыл, поян да культурный йылмылан шотлалтеш.

Руш йылме дене пӱтынь тӱнясе шемер-шамычын вождьшо Владимир Ильич Ленин ойлен да возен. Руш йылме дене мудрый, великий Сталин ойла да воза. Руш йылме — великий поэт да писатель-шамычын йылмыже. Великий поэт - классик-шамыч Пушкин ден Лермонтов шкеныштын сылне, нигунам мондыдымашлык произведенийыштым руш йылме дене возеныт.

Коммунизмын основоположникше-шамыч Маркс ден Энгельс руш йылмым йӧратен тунемыныт, нуно тиде йылмым пеш кугун акленыт.

Кызыт Советский Союзын чыла национальный школлаштыже—кеч армян, грузин, марий, чуваш, татар да моло йоча-шамычат шке родной йылмышт дене тӧрак великий руш йылмым тунемыт. Шуко йочашт руш йылме дене сай да отлично отметкым гына налыт. Но але южо пионер ден школьник-шамыч руш йылмым сайын да отлично тунемаш огыт тырше: уроклан огыт ямдылалт, пешак неграмотно возат, садлан эре начар отметкым налыт.

Контрольный диктант

Охотник возвратился домой с добычей. 5
Ласточка свила гнездо под крышей. Хозяйка 3
поставила на стол одну миску с лапшой, 1
другую с кашей. Журавли летели 8
длинной вереницей. Дорогой ехал воз 2
с поклажей. Против станции стоит 5
тройка удалая. За рощей была опушка. 8
Особой комиссии поручили 3
расследовать причины аварии на электростанции. Иван обил
кожей,

Петрова Нинан возымо диктантше.

Теве Йошкар-Ола район, Кугу-Чигашево школышто 5-ше классыште тунемше Митюков Юрий да Петрова Нинам налына. Нуно коктынат марий улыт, ик классыште тунемыт, руш йылме дене Юрий ден Нинан руш йылмым кузе шинчымышт шотышто пеш кугу ойыртыш уло: Юрий уроклан эре ямдылалт толеш, мӧнгӧ пумо пашам жапыште да сайын шукта. Тудын правило возымо тетрадьшат, письменный паша тетрадьшат ару, сайын, грамотно возымо. Ик манаш Юрий тыршен тунемеш, садлан руш йылме дене эре отлично отметкым налеш. Тудо 26 февральыште возымо диктантыштыжат ик йоҥлышымат ыштен огыл. Молодец Юрий! А Петрова Нина гын тиде кӱчык диктантыштак коло утла йоҥлышым ыштен. Вара Нинат Юрий гай сай тунемын, грамотно возен огеш керт ыле мо? Кертеш ыле, но Нина руш йылмым сайын тунемаш огеш тырше, сылне мутан литературым огеш луд, уроклан огеш ямдылалт, садлан „плохо" да „очень плохо" отметкым налеш.

Тиде классыште Газизов Борис, Матросов Алексей, Сафин Алиахман, Багаутдинова Марсиат Митюков Юрий семынак руш йылмым йӧратен, тыршен тунемыт, нуно руш йылмым сай шинчымын кӱлешыжым умыленыт. А вот Изибаева Клава, Зубанов Иван, Евсеева Лида гын, эре начар отметкым налыт. Калинин Алексей ден Чинов Ким гын, мӧнгӧ пумо пашам сайын огыт шукто, руш йылме тетрадьышт туржын, айда лийже удыркален пытарыме, Кимжын диктант тетрадьшат уке, кагаз ластыкеш велӧ воза. Нине йоча-шамыч классын честьше верч, классым ончыл верыш лукшаш верч огыт тырше. Нуно шкештат начар тунемыт да моло йолташыштлан мешаят, дисциплинышт пеш начар кучат.

Тыгай йоча-шамычын поведенийышт дене да классым да школым позоритлымышт дене нигузеат келшаш огеш лий. Тыгай йолагай да дисциплиным пудыртылшо-шамыч нерген классный погынымаште, пионерский сборышто обсуждатлаш, нуным сай тунемаш заставитлаш кӱлеш.

Йоча-шамыч, те шкендан школышто тыгай йоча-шамычым тӧрлаташ верч кузе кучедалыда, великий руш йылмым кузе тунемыда, грамотностьдам кузе нӧлтеда, мемнан „Ямде лий" газетышке возен шогыза.

С. Чайкина.

Кугу-Чигашевский НСШ

19

Международный коммунистический ӱдрамаш кече

1910 ийыште, Копенгагеныште (Дания) социалистка - шамычын международный конференцийыштыже Клара Цеткинан ойжо почеш кажне ийын 8-ше мартыште Международный ӱдрамаш кечым пайремлаш ыштеныт. Тиддеч вара кажне ийын 8-ше мартыште Международный ӱдрамаш кече пайремлалтеш.

Капиталистический эллаште шемер ӱдрамашшамычлан паша деч посна, шужен, йӧсланен илаш логалеш, нунын нимогай правашт уке. 8-ше март кече буржуазный элласе шемер ӱдрамаш-шамыч капитализм ваштареш, провокатор да война ылыжтыше-шамыч ваштареш шогалаш шкенынтын ямде улмышт ончыктат, чыла эллласе шемер Советский Союзлан шкенжын йӧратымыжым демонстрироватла.

СССР-ысе ӱдрамаш тӱняште эн пиалан. Сталинский Конституций ӱдрамашлан паша ышташ, тунемаш, канаш правам пуэн. Йочан ава-шамыч верч поснак кугун тыршалтеш. Советский ӱдрамаш озанлык, государственный, культурный да политический илышыштат пӧрт'ең дене тӧрак праван.

Йошкар-Оласе 6-шо номеран средний школын отличницаже—Цорантай Маргарита. Тудо 10-шо „В" классыште тунемеш.

Фото М. Чуршуковын.

Йошкар-Оласе музыкально-театральный училищыште да йоча музыкальный школышто тунемше юный скрипач-шамыч.

Фото А. Овечкинын.

ШКОЛЛАШТЕ ШОШО КАНИКУЛ

РСФСР Наркомпрос тыге пунчалын: олалаште да фабрично - заводской поселкылаcе школлаште шошо каникул 24 мартыште тӱҥалеш. 31 мартыште уэш занятий тӱҥалеш.

Ялласе школлаште шошо каникулым шемер депутат-шамыч Советын районный исполнительный комитетышт кажне районлаште климатический условий почеш 24 март деч 24 апрель коклаште установитлат. Каникул 6 тунемме кече шуйна.

А. С. Поповлан памятник

Радиом изобретатлыше А. С. Поповын колымыжлан шукерте огыл 35 ий темын. Кронштадтын ик уремешыже радиом изобретатлышылан памятник ышталтеш.

Н-ский заставын пограничникше-шамыч (СССР-ын Северо - Западный границыже) шке участкыштым ончен савырнат.

Вашке эн виян куд шахматистын матч турнирже почылтеш

Лишыл жапыште СССР-ын абсолютный чемпионжо званийлан эн виян куд шахматистын матч турнирже тӱҥалеш.

Турнирыште шахматный искусствын эн виян мастерже-шамыч И. Е. Болеславский, И. З. Бондаревский, М. М. Ботвинник, П. П. Керес, А. А. Лилиенталь да В. В. Смыслов участвоватлаш тӱҥалыт.

Файзия Гарифуллина спекулянткым разоблачитлен

Джала Рахимова спекулянтка улмаш. Тудо мануфактурым, шовыным, тага-шамычым шулдо ак дене наледен да пазарыште кум пачан шерге ак дене ужален. Тыгай пашам тошто ватын ӱдыржӧ 15 ияш пионерка Файзия Гарифуллина чыла пален налмекше изи вате аваже деч тыгай пашам чарнаш йодын, но тидлан Рахимова шыдешкен вeлэ. Иктаж мутым ешган ойлет гын, кӱзӧ дене шурален, манын Файзиям лӱдыктылын. Но Файзия тиддеч лӱдын огыл, тудо милицийыш каен да Рахимова нерген чыла раш каласкален.

Шукерте огыл суд Рахимован пашажым ончен лектын. Файзия судышто Рахимован шылтен пыштыме сатужо нерген раш ойлен. Кокымшо гана обыск ыштымек 59 метр мануфактурым да шуко шовынымым мумо.

Тыге Файзия спекулянткым разоблачитлен. Суд Рахимовам 8 ийлан эрык деч посна кодаш судитлен. Тудын чыла погыжым конфисковатлыме.

Казахский ССР, Чимкент ола.

Школа честь верч Охотникова Евгения семын кучедалза

Охотникова Евгения чыла йоча - шамычлан примерный да сай йолташ. Тудо 9-ше „А" классын классный организаторжо, ученический комитет член. Пырдыж газета лукмаште полшен шога. Отметкыже чыла предмет денат отлично гына. Кузе вара тудо отлично тунемеш? Тиде йодышлан Охотникова Евгения тыге каласен пуыш:

— Мемнан тӱҥ пашана—отлично тунемаш. Мый тунемме пашалан эн утларак жапым ойырем. Тыгак физкультура да спорт денат заниматлаш пеш йӧратем, урок деч вара яндар южышто ече дене мунчалтем. Тыге сай канымаш, уроклан ямдылалташ ятыр полша. Эн ондак нелырак предмет дене ямдылем, ик темымак 2-3 гана лудын лектам, вара лудын лекмым шоналтем, мӧҥгӧ пумо паша уло гын, тудым ыштем. Каналтымек моло предмет денат ямдылалташ тӱҥалам. Тыге мый кажне кечын 2-4 час заниматлем. Ярa жап годым сылне мутан литературымат лудаш пеш йӧратем, тиде мыланем тунеммаште кугу полыш. Пытартыш жапыште „Как закалялась сталь", „Поднятая целина", „Кочубей", „Пархоменко" да моло книгашамычымат лудынам.

Тидын деч посна, почеш кодшо йолташем Шалагина Любалан географий урокым ямдылашыже полшем.

Отличник лияшлан тыршен тунемаш кӱлеш. Мемналан, пиалан йоча-шамычлан, йӧратыме Советский элыштына сай тунемаш чыла условий уло,—манын Евгения кошартыш. **Ф. Дмитриев.**

Серняурский средний школа.

(Профессор-орденоносец А. А. Вишневскийын ойлымыжо)

Чыташ лийдыме йӱштӧ. Кид-йол тӱҥеш, шӱргӧ-пылыш кылма. Лакылан корно дене мемнан автомобиль фронт линий дек нангая.

Артиллерий мӱгыра. Пулемет шамычын да автоматический оружийын йӱкышт эре чӱчкыдынрак да чӱчкыдынрак шокта. Теве пушенге - шамычым кӱрыштын танк-шамыч каен эртышт. Ончылно кугу пожар тул. Тиде белофинн-шамыч чакнен кайышытла ялышке тулым чыкен коденыт.

Теве ял. Шаланыше пӧртшамыч шикшыт. Ош лум ӱмбалне кодшо кермыч коҥга-шамыч шучкатан койыт. Шаланыдыме пӧрт уке.

Ял деке сусыргышо-шамычым шупшыктат. Кӧн йол, кӧн вуй сусырген. Южыштын ончыл лийныштак ыштыме повязка гоч вӱр лектеш. Утларакшым мӱшкырыш сусыргышо-шамыч орланат. Нунылан ик минут вучыде полышым пуыман, уке гын колат.

— Мария Алексеевна—мый старший хирургический сестра Мария Алексеевна Базароволан ойлем,—операционный кӱлеш. Те уже иктаж семын да тыршен ончыза.

—Сейчас ыштена,—Мария Алексеевна ойла.

— Мый помещенийым муынамат.

Кернак, ик пел шагат гыч операционный ямде лийын. Ял тӱрыштӧ имне вӱта кодын улмаш. Кӱвареш фанер онга-шамычым шареныт, пырдыжеш йыр простыня - шамычым сакеныт. Чыла сайын гына йытыраен мушкын шындышт.

Кӱртньӧ коҥгам шындышт, а волгалтарашлан автомобиль фонарь - шамычым келыштарышт.

Корштымым чараш эмым ышташлан дистиллированный вӱд кӱлеш. Но вӱд уке, а йырым йыр яндар логалдыме лум кия. Тудым левыктен вата гоч колташ гын, самый сай дистиллированный вӱд лиеш.

Тунамак Мария Алексеевнан тул воктен шогылтмыжым ужам. Тудо под-шамычыш лумым опта, вӱдым вата гоч колта.

— Шӱжар!—боец ден командир - шамыч тудым ласкан лӱмден ойленыт. Чынже денак тудо ласка, пушкыдо кумылан шӱжар гаяк ыле. Каныме жапше годым тудо чӱчкыдын сусыргышо - шамыч воктен шинчылтеш, нунылан полшаш, нунын йӧсланымыштым куштылемдаш тӧча. Нунын ача-аваштлан да родышт дек письмам воза, газета-шамычым лудеш.

Ик гана медико-санитарный батальон шогалме ялышке белофиннский лыжник-шамыч кенета пуреныт. Автоматический винтовка-шамыч тототлаш, граната-шамыч пудешталташ тӱҥалыныт.

Лач тиде жапыште операционныйышто операцийым ыштеныт. Ӱстембалне мӱшкырыш сусыргышо боец кия. Тиде операций пеш сложный. Ожно мӱшкырыш сусыргышым эмлен кертын огытыл. Но ме, рана-шамычым у метод дене эмлена, мӱшкырыш сусыргышо-шамычым оперироватлен, нуным колымаш деч утараш тунемынна.

Белофинн-шамыч операций ыштыме помещенийыжым лӱйкаленыт. Ик санитар сусырген. Но Мария Алексеевна ик пырчат ӧрын, лӱдын шоген огыл—хирургический инструмент-шамычым пуэден, хирургын чыла кӱштымыжым точно шуктен. Операций сайын ышталтын.

Пуяльский начальный школышто тунемше-шамыч (Оршанский район) йоча творчествым ончымо олимпиадылан виян ямдылалтыт. **Снимкыште:** хоровой кружокын членже-шамыч мурым тунемыт.

Фото **М. Чуршуковын.**

Йоча творчествым ончымо олимпиадылан ямдылалтыт

Йоча творчествым ончымо олимпиадылан 3-шо классыште тунемше Игнатьева Дуня ден Волгарева Ксения да 4 классыште тунемше Николаев Иван ден Александров Аркаш „Ударникше лиалмек, мураш, кушташ келшалеш“ мурым, украинский ден татарский танец-шамычым ямдылат. Нуно але изи улыт гынат, тиде номер-шамычым пеш сай исполнятлен моштат.

7-ше классыште тунемше Никитин Васлий Осмин Йыванын „Йӧратем“ почеламутшым лудын пуаш ямдылалтеш.

А 4 классыште тунемше Ильин Алексей балалайкым пеш чаплын шоктен мошта. Балалайка ден тудо „Ой луй модеш“, „Шӱвыржӧ“ да моло марий муро-шамычым ямдыла.

Хор марийский композитор Кузьма Смирновын возымо муро-шамычым тунемеш.

М. Евсеева.
Моркинский район,
Азьяльский НСШ.

* * *

Мемнан литературный кружок олимпиадылан журналым луктын ямдыла. Тиде журналыште йоча-шамычын творчествышт — ойлымаш, почеламут, сӱрет-шамыч ончыкталтыт. Эн сай сӱретым, ойлымашым але стихым возышо - шамыч школьный олимпиадыште участвоватлаш тӱҥалыт.

6 классыште тунемше юный художник С. Дмитриев сӱрет-шамычым ыштен ямдыла.

Иванов Александр.
Сотнурский район,
М-Карамасский НСШ.

* * *

Ме школьный олимпиадылан тӱрлӧ танцым, пирамидым, у муро-шамычым тунемына. Павлов Васлий олимпиада вашеш сылне сӱретым ыштен ямдыла. Районный олимпиадыштат сай участвоватлен, республиканский олимпиадыште участвоватлышаш верч соревноватлаш тӱҥалына.

Григорьев Петр.
Сотнурский район,
Пет'яльский НСШ.

* * *

А ме йоча творчествым ончымо школьный олимпиадылан „Эҥыремышвод“ пьесым шындаш ямдылена. Тылеч посна тӱрлӧ стихым, мурым тунемына.

Романов Гриша.
Оршанский район,
Пуяльский начальный школа.

Шошо агалан ямдылалтмаште мемнан полышна

Шукерте огыл Ялпаев Алексей, Ялпаев Федор да мый, шкенан „Ударник“ колхозлан 4,5 центнер кайык терысым поген пуышна.

Купсольцев Владимир.
Сернурский район,
Купсольский НСШ.

* * *

Рушарня кечын ме „Путь Ленина“ колхозлан 8,5 центнер ломыжым поген пуышна.

Березин Миклай.
Косолаповский район,
Б.-Руяльский НСШ.

Йошкар-Оласе, 4-ше номеран школышто БГСО значкист-шамыч: шола гыч пурлашке—Братухина Сима, Кропина Надя да Новоселова Калерия.

Фото А. Овечкинын.

Н. Декайн

МАЯК

ойлымаш

Йӱштӧ. Кеҥеж жапыште чевер кече ваштареш койышланен лӱҥгалт шогышо ужар куэр, йӱдшӧ-кечыже чӱчкен шогышо шопкер да кожер ден пӱнчерат кызыт ош шовыр дене вӱдылалтын, шӱлыкын койын шогат. Ӧрдыж гыч ончымаште нине пӧршаҥше пушеҥге-шамыч шӱдӧ ияш чал вуян кочайла чучыт. Нуным мардежат ок тарвате, нуно пуйто ӱмырышт мучко нимат ужын огытыл, эре тыгак шып шогат. Коклан гына шужен коштшо ола корак куэ вуйыш толын шинчешат, укш лӱҥгалт кая. Тунам пӧрыш тӱргалтын ӱлыкӧ велеш. Тыште кайык муро йӱкат кеҥежымсе семын ок йоҥгалт. Кунам ик гана шиште „чик-чик-чик“шоктен эрта, кӱжгӧ шоҥго пӱнчыш миен шинчешат, кукшо укшым чӱҥгаш тӱҥалеш. Пуйто тудо лӱмынак, чодрам сылнештараш тӧчен, нерже дене чот мурыкта: „тоҥ-тоҥ-тоҥ“ шоктыкта. Кушто икте киса-шамыч коедат. Нунат мурымашышт уке.

Теве чодра тӱрыш йоча-шамыч ече дене толыт. Нуно лӱшкат, иктыж деч весыже ончык пурен каят. Южышт пушкыдо лумыш „вушт“ велэ койыт миен возыт. Кажныштын кыдалыштышт изи товар, але писе косор.

Вуйлатен кондышо вожатый Миша лапката кожер тураш шуо.

— Йоча-шамыч, айдыза тыжак шогалына. Тыште маяклан келшыше кож укш-шамыч пеш шуко уло, — мане.

— Айдъза умбакырак,—шокта Саша, — теве тыгыде чашкер коеш. Кож укшым кӱзен румешке, ӱлнак тыгыде кожлам руэна!

— Тыгыде кожерым локтылаш кӧ тыланда правам пуэн?— манеш Миша. — Государство лӱмын шынден кушташ тырша да, а ме локтылаш тӱҥалына. Тиде сай мо? Уке. А лочо кожын укшыжым руэна гын, тудлан кушкашыже йӧнан лиеш. Кож-шамыч утларакшым кӱшкӧ кушкаш тӱҥалыт.

— Чын, чын, — йӱкым лукто Толя. — Шошым мый шкеат пӱнчӧ шындаш коштынам.

Йоча-шамыч ечыштым кудашын кожышко кӱзаш тӱҥальыч. Нунын ӱмбаке лум йога. Но тиде нимат огыл. Вет нуно кож укшым руэн, олаш кайыше корно кок могыреш шогалтылыт гын, ачаштланак пеш сай лиеш. Тунам йӱдым кошташат лӱдмашан огыл — корным от йомдаре.

Кузе вара йоча-шамычын корнеш маякым шогалтылаш ушешышт возын?

Пашаже тыге лийын.

Толя Морозовын ачаже—Мачуш олашке машинный часть-шамычым наледаш миен. Толшыжла тудо касеш кодын. Йӱдым поранжат пешак тале лийын.

Чын, ола гыч лекмыж годым поран уке ыле. Эркынрак мардеж пуалеш, корнышко лумым ошма гай тӱргыктен конда. Пыл кокла гыч канде тӱсан тылзе ончалеш да вес пыл кок-лаш пурен кая. Пытартышлан тылзе пыл гыч пылыш тӧрыштыл эртышыла кояш тӱҥале. Мачуш шиже — вашке тале поран кынелеш. Чынак, тудо шукат ыш кай, моткоч тале поран тӱҥале.

Поран имньылан каяшат эркым ок пу. Тудо толкын мардежше дене имньым шӱкалынак шуа. Имне икмыняр жап эре корныш лекташ тӧчыш. Но мардеж тугай тале — тудымат аҥыртарен шуктыш. Мачушын пылыш воктене чарныдыме „жи-и-у-у-жи-и-у-у-ж-ж“ мурен шога.

Корным йомдарымеке, Мачуш имньым шогалтен, шкеже шола могырыш лумым келын кайыш. Но корно уке. Туде пурла могырыш иктаже шӱдӧ метр коклаш торлыш. Туштат корным ыш му. Мачуш имньыже воктек толын шогале. Корным кычал каяш тегак ок тошт. „Умбакырак каен колтет гын, имньыжымат йомдарен кертат“, шоналтыш тудо. Мом ышташ! Кок шинча онченак пасу покшелан колаш мо? Уке, колымо ок шу. Тудо кеч-мо лийже ял могырыш корно деч поснак каяш решитлыш. Имньым тарватыш да эркын каяш тӱҥале. Но пеш шукат ыш лий, имне кӱмык шуҥгалт возо. Тер имне туп гоч вынемыш шӧрын керылте, торта „шодр-р“ шоктыш. А Мачуш шкеже, тер вес могырыш пыжалтын, корем пундашыш пӧртын волыш.

— Ох, пытышым! — йӱкынак тудо кычкырал колтыш, имньыже дек писын нушкеш. Имне нимат лийын огыл, но лектын огеш керт.

А поран тугак лӱшка, мардеж шӱшка, корем воктене шиялтыш гай шокта, я пирыла урмыжеш. Мачушын шинчажлан кандын, йошкаргын кояш тӱҥале. Теве ял лиеш, пӧрт-шамыч шинчылтыт, окна гыч лампе тул волгалтеш. Мачуш кенета вуйжым кучыш, шинчажым кумалта, „ушемак каяш тӱҥалын мо?“ шоналта...

Тудо ушыжым решительно вашталтыш. Тунамак лум пургыж гыч имньыжым лукташ пиже.

Имньым луктын шуктымешке, поран изишак тыпланыш, коклан тылзат ончал колта. Теве ала кужеч пий йӱк шокта. Мачуш колыштеш... „ала так гына пылышлан тыге чучеш“ шоналта. Адак колыштеш. Чынак, мардеж пий оптымо йӱкым ала кужеч конда. Но Мачуш ок умло: пий йӱк шола велым але пурла велым толеш. Ятыр колыштмеке тудо умлыш, могай ял гыч толмыжымат пален нале. Тыге тудо имньыжым пий оптымо йӱк могырыш савырале да, имне вуй гыч кучен, лумым келын ошкыльо. Тыге оҥайрак, корем логалеш гынат, тудо ондакак шке миен керылтеш.

Мачуш шкенжын „Тумер“ колхозышкыжо пелйӱд деч вара кок шагатлан гына толын пурен. Мӧҥгыжӧ толын шумекыже, тудо туткар паша нерген ешыжлан каласкален. Тудын НСШ-те тунемше эргыже Толя Морозоват пеш колыштын. А эрлашыжым тудо тиде нерген урок тӱҥалме деч ончыч вожатыйлан кутырен. Тушто йоча-шамычат шукын ыльыч. Нуно пеш ӧрын колыштыч. А вара икте каласыш:

— Йоча-шамыч, мый газетыште лудынам, южо школышто тунемше-шамыч корнеш маякым шогалтылыт. Айдыза меат шогалтылына.

— Айдыза, айдыза, — йоча-шамыч кычкыраш тӱҥальыч.

Занятий эртымеке, пионервожатый сборым ыштыш. Тыште нуно маяк шогалтылме нерген кутырышт да каныш кечын тиде пашам шукташ ыштышт. Теве тачe, каныш кечын, нуно шкеныштын шонен пыштыме пашаштым шукташ пижыныт.

Йоча-шамыч кожлаште лӱшкат. Ик вере да вес вере товар йӱк „чик чок, чик-чок“ шокта. Лочо кож-шамычын укшлашт, тӱҥ гыч руалтын, „лыж-ж“ да „лыж-ж“ волен возыт. Ӱлнӧ пионерка-шамыч кож укшым лу штук дене оптен пидедат. А кӱшычын тугак укш-щамыч икте почеш весе йогат.

— Толя! — кунарым руышыч, —кычкыралеш Саша.

— А тый кунарым?—ваштарешыже йодеш Толя.

— Коло штуклан, — моктана Саша.

— Эй, тури-и. Мый латкоктытлан вел-ыс.

— Мый стахановски колтем вет, — воштылалеш Саша.— Теве ужат кунар!

Йоча-шамыч ӱчашен руат. Южышт кож вуйышкат руэн кӱзен шуыт. Вожатый Миша Саша могырыш ончал колтыш.

— Санька, мом ыштылат?

— Руэм!

— Тый кожым локтылат-ыс. Тыге лиеш мо? Вуйыш шумеш руэн кӱзет да могай кож кодеш, толшаш ийлан чылт кошкен кертеш. Айда воло-воло! Кызытак воло!

— Тидым велэ руэм, — шокта тудыжо.

— Тудыжымат ит ру, кодшо! Йоча-шамыч чыланат волышт.

Шуко ыш лий, нуно чодра тӱр гыч поче-поче пасушко лектыч. Пушкыдо лумым шерын, ечышт дене эртат. Кажныштын вачыштышт кож укш пидыш, кыдалыштышт товар. Шкешт ыревыт, тӱсышт тарай гай коеш.

Чодра гыч ойырлымеке, йоча-шамыч вик ола корно могырыш лупшалтыч. А кунам корныш миен шуыч, нуно кок тӱшкалан шелалтыч. Ик тӱшкаже шола велым, весыже пурла велым корно кок могыреш маякым шогалтылаш тӱҥальыч. Нуно маяк ден маяк коклаште витле метр наре верым кодат, корнышко лу метр чоло кодеш. Тыге шеҥгеланышт урем гай лийын шинчеш.

Кече кас велыш каен. Ала кужечын яжгата мардеж лектын лум ӱмбачын куржеш. Тудо ола корно деке шуэшат, кок могырышто шогышо маяк-шамычым лӱҥгыктен эрта. А нунышт имне дене эртыше колхозниклан, вуйыштым савалтен, корным ончыктышыла койын кодыт. Да, нуно чынак корным ончыктат. Кажне маякат ончыко корным ончыкта.

КУРШТАЛМАШ

(Площадкыште теле военизированный модыш)

Укрепленный позициеш верангше противник ўмбак моштен наступатлаш кўлеш. Умбачынак атакыш куржат гын, корнышто чыла боец-шамычетым йомдарет. Атакым лишыч гына тўнгалман.

Кузе противник дек лишке мияш да шке вийым арален кодаш? Кузе наступленийым ышташ?

Тиде йодышлан военный наука умылтара: шкенжым аралыше противник ўмбак кўчыкын-кўчыкын ик укрытий гыч вес укрытий марте иктын-иктын куржын наступленийым ышташ кўлеш. Противник лишнак шуко вийым погымеке атакым тўнгалыт да противникым укреплениймже гыч поктен луктыт.

Наступленийым кўчык кужутыш куржмаш дене ышташ тунемман. Тидланже те шкендан школа кудвечыштыда тунемын кертыда. Аралалтше группылан лум дене укрепленный позицийым да шылашлан вер-шамычым (укрытийым) ышташ кўлеш. Нунын дене наступатлыше боец-шамыч пайдаланаш тўналыт.

Цельыш кышкашлан лум чумырка-шамычым ямдылыман. Нуным модшо ўмбак огыл, а посна стрелковый знакыш кышкыман. Тыгай знакым кажне модшо шканже ышта.

Стрелковый знак—тиде тояште улшо, кöргыжö гыч кагаз дене клентлыман пу рамка.

Условитлалтына: противникын стрелковый знакышкыже „лўйкалет“ гын, тыят шке знакетым ужаш лийшын шогалтышаш улат.

Эше вес условий: наступатлыше-шамыч аралалтше деч кум гана шукырак лийыт; но зато кажне наступатлышын ик стрелковый знакше гына, а кажне аралалтшын—кумыт.

Наступатлыше боецын стрелковый знакшым лум чумырка шўтен каен гын, тудо боец „эмганышылан“ шотлалтеш, санитар-шамыч издер ден куржын толын тылышке колтат. А аралалтше группышто улшо боецын кум знакшыге шўтлымек гына „эмганышылан“ шотлалтеш.

Тиде модышлан площадкым кузе келыштараш сўретыште ончыктымо. „Укрепленный“ пункт пел круган лум дене ыштыме пырдыжан лиеш. Тудо ик метр кўкшытан. „Укрепленный“ пункт деч 100 тошкалтыш ончылно, тўрлö „естественный“ шылме вер — лаке, канава, омарта, тыгыде вондо да молат лийыт. Лакым, омартам, тыгыде садерлам да чылажымат лум дене ышташ лиеш. Лум орашке кож укшым шогалтет—вот пушенгеале вондо лиеш. Яра ящикат шылме вер. Кеч-кушкыжат шинчаш да „лўйкалаш“ лиеш.

Шылме верын ончыл тўржö гыч пурла да шола велныла атакылан вийым погаш вер улыт. Нунат лум пырдыж гаяк форман, но изирак лийыт.

Кажне шылме вер шенгелне наступатлыше группын ик боецше гына лийын кертеш. Атакылан погынымо верын пурла але шола рубежышкыже противникын кеч ик знакшым шўтышö гына куржын миен кертеш.

Наступатлаш ямдылалтме верыш наступатлыше группын пелыже утла погынат гын, посредник атакылан сигналым пуа. Тиде сигнал почеш аралалтше группа „лўйкалымым“ чарна, а наступатлыше группа „ура“ кычкырен, укреплениймым штурмоватлаш тўналеш.

Тыгеат лийын кертеш: наступатлыше-шамыч атакыш каяшлан ыштыме верыш шумо деч ончыч, шкеныштын боецше-шамыч гыч пелыж утла йомдарат, тунам аралыше группа сенгышылан шотлалтеш.

Тыжечын наступлений тўналеш.

КИНО

СУВОРОВ

1794 ий, октябрь. Суворов, чодра лонга гыч стремительный марш дене эртен, поляк-шамычын лагерьыштым шалатен. Полководец Суворов туштак, кучедалме верыште, ойыртемалт шогышо - шамычым палемда. Тувыржо гыч шкенжын георгиевский крестшым налеш да полковник Тюринын оңгышкыжо пыжыкта. Войска - шамыч ликоватлат: Варшавыш корно почмо...

Война пытен... Екатерина II кугыжа колен. Престолышто Павел I. Тудо да бездарный Аракчеев Суворовым ненавидитлат. Павел I Суворовын ик полкшым викак Сибирыш колта... Тиде жапыште Суворовын лагерьже Тульчиныште улмаш. Тышке Павелын колтымо курьер толын шуын. Суворов шке войскашкыже у уставым пуртен огылат, Павел шыдешкен письмам колтен. Суворов кугыжалан каласаш тыгай устный ответым пуа: „Кызыт война уке, садлан фельдмаршал граф Александр Суворов войскам командоватлен ок керт да огешат шоно...“ Суворов паша деч корангаш да ялышке канаш кеяш решитлен.

Пеш пенгыде ответым пумыжлан Суворовым Павел I изи Кончанское ялыш колта.

Кинофильм гыч ик сўрет.

Ик ий эрта. Павел фельдмаршалым Гатчиношко ўжыкта, тудлан русский армийын главнокомандующийже постым пунеже. Но Суворов Павелын фаворитшым — Аракчеевым воштылеш, Павелын ойжо деч отказатла. Суворов адакат Кончанскийыште. Тудо шыпак монастырьыш кайнеже. Но каен ок шу, тудым Павел союзный армийын главнокомандующийжылан шогалтен. Знаменитый итальянский поход тўнгалын. Суворов вуйлатыме почеш русский войска-шамыч француз-шамычым сенген, Италийым утаренят да тудым Павелын союзникше — австриец-шамычлан пуэныт. Чыла тидын нерген „Суворов“ фильмыште ончыктатлеш.

Граница вес велне

Германский войска-шамычын Болгарийыш пурымышт

1 мартыште болгарский правительствын главаже Филов кум державын (Германийын, Италийын, Японийын) пактышкыже (договорышкыжо) Болгарийын ушнымыжо нерген протоколым подписатлен.

2 мартыште Германский информационный бюро София гыч увертарен: германский войска - шамыч, болгарский правительствын келшымыже почеш, Болгарийын территорийышкыже пуреныт.

Географический йодыш

Советский Союзысо могай энгерын лўмжö жапым ончыкта?

Федотов Васлий.
Волжский район,
Карайский НСШ.

Тушто

Пасу покшелне йолдымо клатшинча.

Ермолаев Борис.
Сотнурский район,
Керебелякский НСШ.

Ответ-шамыч

(8 февральысе „Ямде лий“ымончо)

Туштан сўрет. Сўретым унчыли савыралаг гын, охотникын кидше дене, пий ўмбалне мерангым ужат.

Йодыш-шутка. „Тр-р“ манын ойла.

Логогриф шамыч. Лимон-Лион. Комдо-комбо.

Тушто-шамыч. 1. Нöшмö. 2. Лампе.

Эн ончыч чын ответым Токтаров Владимир, Патрушев Геннадий, Токтаров Серафим (Сернурский район, Дубниковский НСШ) колтеныт.

Мемнан республикыште илыше янлык-шамыч

МЕРАНГ ДЕН КАРСАК

Марийский республикыште кок тўрлö меранг-шамыч илат. Иктыже карсак (нур меранг), весыже меранг (чодра меранг). Карсак отеран нурлаште да олыклаште, а меранг чодраште, утларакше лышташан чашкерыште илат. Тора гыч ончымаште нуно икгай койыт, но чынжым гын нуно кок видан улыт. Нунын шенгел йолышт ончыл йол деч кужурак, садланак талын кудалыт. Пылышышт кужу, почышт пеш кўчык. Умшаштышт улыжат кок пўышт велэ вийныше улыт. Нунын коклаште ончыл нултымо (резцы) пўышт кужу да кошарге, онгыр пўышт лодышла ўмбалан улыт, а клык манме азу пўышт йöршын уке. Тыгай пўан чыла животный-шамыч научный систематика шотышто нултышо (грызун) отрядыш пурат. Тиде отрядышкак суртышто ашныме кроликат пура.

Карсакын капше чодра меранг деч кугурак, кокла шот дене 5 килограмм, южышт 8 килограмм мартен нелытан лийыт. Мерангын нелытше 5 килограмм деч кугу ок лий, утларакшым 3,5—4,5 килограмман лийыт. Нуно тўс шотыштат икгай огытыл. Карсакын тупшо кенгежым кўренрак-марынчалге тўсан (туштак тыгыде шем тамга-шамыч) улыт. Мўшкыржö ошо. Телым тудо изиш ошалгырак тўсан, но йöршеш ошо нигунамат ок лий. (1-ше сўрет).

Карсак.

Мерангын тупшо кенгежым кўренрак лудо тўсан лиеш. Но нимогай тамгат ок лий. Телым меранг йöршеш ош тўсан лиеш, пылыш мучаштыже гына шеме кодеш. Меранг ден карсакын капыштым тангастарымаште кугу ойыртышым ужаш лиеш. Карсакын нерже кужурак да ангысыр шўрган, а меранг кўчык токмак неран, шўргыжö лопкарак. (2-шо сўрет).

Те, лудшо-шамыч, шукыжо охотник-шамычын тыге ойлымыштым колында, очыни: „йытыра карсакын кышаже лопка меранг деч раш ойыртемалт шога“. Тыгай ойлымаш кушеч лектын? Молан карсакым йытыра, а мерангым лопка маныт?

Тыгай ойлымаш нунын кыша палышт гыч лектын, а кыша палышт нунын йол-копа формышт дене кылдалт шогат. Карсакын йол-копаже ангысыр, садланак кышажат йытыра. (Сўретым ончо). Тудо нурышто да олыкышто (чара веранышт͡е) ила. Чара верлаште лум келге ок лий, адак лумжат пешкыде лиеш. Тыгай верыште йол копашт ангысыр гынат, йолышт лумышто ок волалт.

Меранг чашкерышт͡е ила, тыште лум келге да пушкыдо. Тудын йол копашт карсакын гае ангысыр лиеш ыле гын, тўрлö янлык-шамыч деч утлен ок керт ыле. Нунын копашт лопка, пушкыдо лумышто кошташ келшыше. Садланак кышаштат лопка. (Сўретым ончо).

Меранг.

Карсак ден меранг кыша коклаште тыгай ойыртыш улмым охотник-шамыч шукерсек палат, но тыгай ойыртышым шукыжо огыт пале да карсакынат, мерангынат кышашт икгай маныт.

Тўлымаш шотышто коктынат икгаяк улыт. Авашт шошым, лум шулымо жапыште узо дене коштыт. Идалыкыште 2—3 гана 3—6 иге мартен ыштат. Игым ончен куштымаште узышт нимогай полышымат огыт пу.

Карсак ден меранг йўд янлык улыт. Кечывалым нуно утларакше верышт гыч лекде кият. Игыштым пукшаш эрдене да кастене велэ коштыт. Мерангын шöржö пеш нугыдо, садланак игышт вашке огыт шужо. Игышт кок арня гыч авашт семынак шудым кочкаш тўнгалыт. А идалыкыште авашт гаяк кугу лийыт.

Меранг ден карсакын тўнг кочкышыштлан шудо, лышташан пушенгын укшышт да шўмышт шотлалтеш. Телым нуно утларакшым шопке шўмым писе пўышт дене нултен кочкыт. Южгынам сад але питомник лишне илымышт дене плодовый пушенге-шамычым нултат, тыге энгекым кондат.

Меранг ден карсак промысловый янлык улыт. Нунын коваштышт тўрлö вургемым ышташ да тулеч молыланат кая. Шылыштат тамле. Шыллан да коваштылан лийын охотник-шамыч нуным тўрлö семын кучат, пуштедат. Телым капканым шынден кучат. Шыжым гончий манме пий дене кышашт почеш поктылын пычал дене лўен пуштыт.

Н. М. Миронов.

Н. К. Крупская лўмеш Марпединститутысо зоологий кафедрын ассистентше.

Карсакын кыша схемыже.

Мерангын кыша схемыже.

Отв. редактор—
П.А. КЛЮКИН.

Э 1172. 5—4 Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.